

ПОЗАШКІЛЬНА ПРАЦЯ З ЛІТЕРАТУРИ

ЗАВДАННЯ: Познайомити з цільовою настановою й формами праці з літератури, що виходить поза межі плянної, шкільної праці.

ЗМІСТ: Шкільна та позашкільна праця з літератури: їхні завдання, склад слухачів, форми та методи праці.

Систематичне позашкільне навчання: літературні гуртки та літературні студії.

Епізодична праця з літератури: культпоходи, літературні суди, літературно-художні вечірки.

Організація читацьких інтересів: читацькі конференції, літературні виставки.

Висновки та контрольні запитання.

§ 1 Шкільна та позашкільна праця з літератури

Завдання Раніш ми вже відзначали, що шкільна праця з літератури тісно сполучена з завданнями школи. Ця літературна праця підпорядковується тим завданням і в свою чергу вона співпідпорядкована з рядом інших предметів. Крім того, раніше ми так само відзначали, що праця з літератури тісно сполучена з вивченням суспільствознавства й, контактуючись з ним, являє з себе курс дисциплін не так загально-освітнього характеру, як суспільних предметів, що допомагають оформити певний світогляд учнів. При тому ми відзначали, що література, як і мова, не мають в теперішній час ніякої службової ролі щодо суспільствознавства. Вони різними шляхами йдуть до спільної мети, про яку ми сказали: формувати світогляд учнів. Це шкільне вивчення літератури розраховано на певну постійну аудиторію, воно сплановане на певне число років, семестрів, декад.

Зовсім інші завдання й методи праці висувуються тоді, коли говориться про позашкільне вивчення літератури, хоча деякі викладачі тісно зв'язують цю позашкільну працю з працею

шкільною, вважаючи, що позашкільна праця доповнює шкільну, що літературне позашкільництво лише поглиблює й поширює викладання того чи іншого предмету, в даному разі літератури. Таке трактування позашкільної праці зовсім хибне, бо воно не урахує особливих *завдань*, особливих *форм*, особливих *метод* позашкільної праці з літератури.

Спочатку кілька слів про завдання. Коли ми говоримо про ці завдання, то насамперед маємо на увазі дати учням орієнтацію в тих художніх творах, що мають найактуальніший характер для даного часу. Так, наприклад, тепер широко розгортається антирелігійна кампанія, не менш широко розгорнена й кампанія, зв'язана з культурно-національним будівництвом. Природньо, що дані питання вимагають від учасників цих кампаній і в першу чергу від школярів докладної обізнаності в художній літературі, що тісно сполучена з тематикою перелічених кампаній. Отже, одне з основних завдань позашкільної праці з літератури—це пророблення окремих художніх творів, що для сучасного історичного періоду суцільно найцінніші. При цьому тут насамперед мова йде про сучасну художню літературу й про критичне ставлення до неї. Далі, в склад завдань цієї праці входить і допомога, яку школа може зробити при організації читацьких інтересів, при просуненні доброї здорової й соціально-цінної книжки в маси. Коли тепер день за днем поширює свої функції товариство „Техніка масам“, то, звичайно, й школа повинна брати участь не тільки на цьому фронті, цебто просувати технічну книгу в маси, але вона повинна просувати й художню літературу в ці маси. Дане явище особливо важливе в теперішній час, коли кількість читачів белетристичних творів щороку зростає. По деяких бібліотеках вона досягає дуже значного числа—часом навіть до 70% всіх книг, взятих додому, це твори красного письменства. Це явище, безумовно, ставить перед школярами завдання сприяти просунути здорову художню літературу в маси. І, нарешті, завдання третє, тісно зв'язане також із суспільними функціями школи. Багато підлітків та й не лише підлітків, а й дорослих робітників тепер випробовують свої сили на художньому полі, спочатку беручи участь в робкорівському русі, а потім і в створенні художніх цінностей. І ось школа своєю позашкільною працею повинна допомогти цим письменникам-початківцям художньо оформити окремі теми. Отже, поруч питань, зв'язаних з просуненням книги, з організацією читацьких інтересів, поруч питань, зв'язаних з поглибленням вивчення окремих найактуальніших творів, ставиться на порядок денний і питання про допомогу письменникам-початківцям.

Форми

Відзначивши ці завдання, треба розглянути ще й ті форми, в яких можуть ці завдання втілитися. Перш за все ці форми мають характер або систематичний, або епізодичний. Літературні гуртки або літературні студії роз-

раховані на досить тривалий процес праці, при чому тривалість цього процесу обмежується інколи цілим роком з вилученням тільки часу, потрібного на відпустку, а інші форми праці, як наприклад, культпоходи, літвечірки, або виставки, мають характер епізодичний. Систематична праця, як ми щойно відзначили, може бути гурткова, або студійна; епізодична праця здебільшого по-лягає в допомозі драмгурткам, культпоходам, бібліотекам і, насамперед, читачам цих бібліотек.

Порівнюючи між собою форми позашкільної праці з літератури, організованої школою, з відповідними типами праці при клубі, треба відзначити, що ці позашкільні форми праці повинні бути тісно сполучені з клубом, вони повинні переключитися на клубну працю. Таким чином, організовані не при школі, а при клубі, вони можуть втягнути до своєї роботи не лише підлітків-школярів, але й підлітків, що перебувають поза даною школою і, навіть, дорослих робітників. При тому було б великою помилкою говорити, що такі гуртки можуть приймати до складу своїх членів тільки учнів якоїнебудь одної певної групи. Зовсім ні. І постійна форма позашкільної праці і її епізодична форма однаково повинні бути розраховані на масовість. З погляду їхнього аудиторного складу було б недоцільно поділяти гуртки на окремі групи, або ділити їх на гуртки школярів і нешколярів. Отже, гурткова праця завжди виходить за межі шкільної аудиторії. При тому тут є ще одна різниця, що відрізняє гуртову працю від шкільної, а саме: гуртки для того чи іншого типу праці з літератури треба комплектувати добровільно, в залежності від різних інтересів робітничого оточення, втягненого до шкільної клубної праці. Проте, було б помилкою робити з того висновок, що треба завжди рахуватися з інтересами споживачів і задовольняти їх. У цьому разі плентатися в хвості інтересів найвідсталіших шарів людности не слід; керівник позашкільної праці мусить сам впливати на оздоровлення інтересів аудиторії й сам мусить тактично втягати в роботу окремих типів праці з літератури ширші народні маси.

Методи Перейдімо до з'ясування метод праці з літератури в процесі так званих позашкільних робіт, що перетворюються скоріше на працю клубного характеру. Отже, яка методика цієї праці? Вона, безперечно, тісно зв'язана з її завданнями і з складом аудиторії. Слід тільки відзначити, що при епізодичних формах праці треба насамперед висунути методи інструктажу та методи контролю. Приклад: організуючи культпохід у драматичний театр або на виробництво, треба провести докладний інструктаж, треба відзначити не лише те, на що треба передусім звернути увагу й що можна взяти до уваги в другу чергу, але слід поширити кругогляд учасників цього культпоходу, слід попередити познайомити їх з окремими художніми творами або уривками творів, що тракують про об'єкти

виучуваних в культпоході явищ. При цьому поширюються й завдання цього культпоходу, розкриваються перед його учасниками ширші перспективи, завдяки чому сприйняття їх буде глибше, різнобічніше.

Але, коли цей похід закінчений, то треба, звичайно, урахувати результати впливу на учасників спостережених явищ. В процесі цього обліку провадиться потрібний контроль, вияснюються слабкі місця, які треба виправити при наступному інструктажі. Коли ж мова йде про постійну форму праці з літератури, переважно клубно-гурткову, то тут доводиться вживати інші методи. Тут на сцені з'явиться не лише одна розмова в зв'язку з тим чи іншим художнім твором, але й реферати, доповіді учасників гуртків. Результат — реферат або доповідь може оформитися в плякаті, що показує, яку літературу з даної теми треба прочитати; цей реферат або доповідь може бути оформлений в кілька рецензій на рекомендовані книги, або в публічне висловлення, в червоному кутку, на літературній вечірці, або в драматичному гуртку. Таким чином, дана гурткова праця зафіксується „публічно“, цебто літературно-гурткова робота виноситься за межі цього гуртка й стає публічним надбанням. Отже, методи гурткової праці тісно зв'язані з громадськістю, а методи шкільної праці звичайно обмежуються шкільною аудиторією.

Нарешті, кілька слів про час, потрібний для такої праці. Тут знов таки треба урахувати форми постійної та епізодичної праці. Останні форми вкласти в межі певної кількості годин на декаду досить трудно, а гурткова праця легко вкладається в межі певної кількості годин на кожен декаду. Але тут треба взяти до уваги й не саме тільки декадне обчислення часу. Обчислення часу, потрібного на пророблення окремої теми, а точніше окремого циклу літературних явищ, зв'язане з широтою тої чи іншої теми, що служить за стрижень вивчення цих художніх творів. Якщо говорити про декаду, то при сучасній великій навантазі як шкільній, так і позашкільній, учні для гурткової роботи можуть приділити щонайбільше 2-3 години на декаду, не рахуючи в цьому випадку часу, потрібного на публічні висловлення, які, звичайно, бувають не щодаки. Трудніше відповісти на інше питання — скільки саме часу треба відвести на пророблення тої чи тої теми. Відповідь на це питання всякий раз залежить від широти й складності даної теми. Якщо обчислювати час в середніх цифрах, то можна було б припустити, що на пророблення літературних творів, зв'язаних з тою чи тою темою, треба призначати 5-7 декад. Припустім, в гуртку розглядається тема така: „Художня література на службі антирелігійного фронту“. Вивчення ряду художніх творів, найяскравіших і найактуальніших, разом з пристосуванням наслідків цього вивчення до громадської роботи, може забрати 4-5 декад. Глибше вивчення цього питання змусить нас цей строк трохи збільшити. Отже, точно встановити строк

неможливо, бо він залежить від цілого ряду обставин місцевого характеру.

Підсумовуючи вищесказане про завдання, форми та методи позашкільної праці з літератури, треба ще раз підкреслити основну ідею цієї праці — вона тісно зв'язана з громадськими функціями школи чи клубу й тому переключається з праці шкільного характеру на клубну працю. З цього робимо висновок, що шкільне вивчення літератури ніяким чином не може бути поглиблене й поширене позашкільною працею, що ці позашкільні клубні роботи далекі від вивчення літературних явищ в їхній історичній послідовності, або від вивчення літературних явищ, зв'язаних, головню, з технічними особливостями стилю, цебто сюжетом, композицією, мовою. Тут, побудовуючи програму позашкільної праці з літератури, треба взяти до уваги слова одного з російських письменників, що належав до радикально-буржуазної інтелігенції — Некрасова. Він в одному з своїх творів сказав:

Но гром ударил; буря стонет
И снасти рвет, и мачту клонит —
Не время в шахматы играть,
Не время песни распевать!

Те саме й тут: коли відбувається процес будування соціалізму, не час говорити про виключно естетичне вивчення літературних творів підчас клубної праці, — треба говорити про роль художніх творів у громадському житті й тільки під цим кутом зору треба плянувати позашкільну працю з літератури.

Систематична позашкільна праця

Літературні гуртки

Скажемо спочатку про систематичні позашкільні роботи з літератури. У центрі їх стоять літературні гуртки. Треба розрізняти ці гуртки на два типи. Одні з них дають знання, допомагають учням орієнтуватися в художніх творах, розпізнавати їхню соціальну природу, виховувати критичне чуття. Такий тип гуртків, крім того, що намагається підвищити культурну письменність школярів, ставить перед собою інше завдання — школярі повинні навчитися передавати придбані в гуртках знання широким масам. Іншими словами, в завдання літературних гуртків першого типу входить не тільки безпосереднє вивчення літературних явищ, але й вміння застосувати продукцію свого вивчення на громадському полі. Отже, соціальні функції літератури виступають тут на перший план, і було б дуже помилково думати, що такі літературні гуртки повинні замкнутися в так зване формальне вивчення літературних явищ, або вивчення окремого курсу літератури. Зовсім ні. Темою цих гуртків мають бути найактуальніші питання громадського життя та художнє оформлення цих питань у літе-

ратурних творах з тим, щоби після соціологічного вивчення тих чи інших художніх фактів продукт цього вивчення був би перенесений в широкі маси. Отже, ці гуртки мають своєрідний читачко-споживчий характер. Їм протиставляться гуртки іншого типу, які інколи звуть літературно-творчими. бо вони намагаються допомогти молодим письменникам стати на певніший шлях їхніх літературно-творчих процесів. Інколи такий тип гуртків звуть літературними студіями й там мають на увазі виховати творчість молодих авторів.

Таким чином, можливі два типи гуртків. Спочатку розглянемо діяльність першого з них, з завданнями якого ми щойно ознайомилися. Як саме треба комплектувати такі гуртки? Помилково було б думати, що вони повинні складатися тільки з учнів тої або тої групи даної школи, чи взагалі з учнів школи, не включаючи тих, що раніше скінчили школу, не включаючи підлітків з підприємств. У склад літературних гуртків можуть входити не тільки учні різних груп, а взагалі робітнича молодь. Можна сподіватися, що цей склад буде досить численний, і з ним не зможе впоратися один керівник. Проте, практика говорить, що в процесі праці відбувається відхід пасивної частини членів гуртка. Цей відхід пояснюється тим, що багато учасників зовсім не підготовані до праці, другі переобтяжені громадськими обов'язками, треті не відчують потреби брати участь в праці літературних гуртків. Та у всякому разі з цілого ряду причин ядро осередку рідко коли може складатися більш як з $1\frac{1}{2}$ -2 десятків людей. Так яким чином все ж таки можна скріпити це ядро? Рекомендуємо спочатку широко популяризувати ідею самого гуртка, його завдання, програму та методи праці. Для такої популяризації треба використати стінну газету, багатотиражну газету, якщо вона є на виробництві, спеціальну доповідь про це питання і, нарешті, спеціальні плякати, в яких треба з'ясувати, окрім програмових та методичних питань, і питання організаційного характеру, зазначивши, коли й де саме гурток почне працювати. Лише після такої попередньої популяризації основних завдань гуртка доцільно подбати про комплектування його складу та розпочинати властиву роботу.

За якою ж програмою треба розгортати роботу? Раніш ми вже відзначали, що в літературних гуртках зовсім не треба проробляти якісь додаткові спеціальні курси з літератури й використовувати ті методи, які вживаються звичайно в шкільному навчанні. Ми вже говорили, що гуртки не треба організувати, щоб поповнити та поглибити ті знання, які набуваються під час шкільного навчання. Літературні гуртки мають свої особливі, досить відмінні завдання, а якщо ці завдання відмінні, то, звичайно, відмінна й програма реалізації цих завдань. Яким чином побудовується програма праці, яка її тематична будова? Розгортаючи тематичну будову, треба мати на увазі найактуальніші

теми, при чому міра актуальности теми залежить від життєвості її на громадському полі. Якщо в теперішній час питання, зв'язані з боротьбою проти релігії, актуальні, то цілком природньо, що теми, належні до цієї боротьби, треба проробляти в літературних гуртках. Сюди ж слід зачислити питання, з'язані з національно-культурним будівництвом та з вивченням класових тенденцій у сучасній літературі. Наприклад, тепер практично проводиться знищення куркуля як класу на базі суцільної колективізації. Цей куркуль, передчуваючи свою загибель, веде розпучливу боротьбу з незаможним селянством та з робітничою класою; безперечно, ця боротьба відбилася й на фронті літературному. На цьому фронті ми маємо також ряд літературних творів, яких класова природа куркульська, непманська, взагалі контрреволюційна. Ось ця саме контрреволюція може продиктувати й спеціальну тему для роботи гуртка — „література сучасної контрреволюції“. Візьмімо інший приклад: перед нами одна з актуальних тем теперішнього часу — класова боротьба на літературному фронті. Ця тема в свою чергу ділиться на кілька підтем. Можуть бути такі варіанти цих підтем: література контрреволюційна, література пролетарська, література буржуазно-міщанська. Отже, три підтеми становлять одну суцільну тему, стрижнем якої є класові тенденції сучасної літератури. Цю тему можна сплянувати на 7 декад, при чому першу підтему можна проробити за дві декади, другу — за три й третю — за дві декади. Така будова праці літературного гуртка доцільна ще й з таких міркувань — практика цілком ясно говорить, що авдиторія не може бути постійна, а тому програма тематичної будови гурткової праці повинна урахувати цю плинність авдиторії. Ця програма мусить бути рухливою, гнучкішою, вона може протягом коротшого часу зосередити увагу гуртківців на певній темі. Така конденсація уваги на одній темі допоможе її легше засвоїти, а потім, після засвоєння та громадського оформлення (публічні висловлення гуртківців про їхню роботу), перейти до пророблення іншої теми.

Проте, слід зазначити, що не обов'язково надавати всім темам виключно характер „кампаній“. На гурткових роботах можна ставити й чисто літературні питання, які розглядати й розв'язувати треба протягом двох-трьох декад. Наприклад, може бути стрижнем ряду засідань тема такого роду: „виробничі жанри у буржуазних та пролетарських письменників“. При тому дана літературна тема, звичайно, розглядається скрізь призму соціальних явищ. Тут вона розглядається в такому розрізі: виробничі жанри буржуазних письменників уважно відзначають удосконалення техніки виробничих процесів, а на робітника дивляться, як на додаток до машини. А в поезії пролетарській цей виробничий жанр має цілком іншу настанову — поруч технічних процесів на авансцену виходить робітник, як організатор цього процесу.

Отже, і чисто літературні теми можна й треба розглядати завжди під кутом зору суспільним. Ми уникнемо закиду в односторонності розроблення тем, коли скажемо, що, крім питань, що розробляються в гуртках і зв'язаних виключно з політичним вихованням, треба розробляти й питання, що безпосередньо не належать до цього виховання, хоча кінець - кінцем допомагають сформувати певний суспільно-пролетарський світогляд. Коли говорити про матеріал, який слід проробити в гуртку, в зв'язку з тою чи тою темою, то треба підкреслити, що цей матеріал повинен мати закінчений характер, а не хрестоматійно-уривковий, і лише в крайньому разі можна запропонувати увазі гуртківців окремі уривки або розділи великих творів, що їх з технічних міркувань не можна буде проробити протягом порівняно короткого часу. Але в усякому разі цей літературний матеріал повинен бути художньо-цінний й соціально-прозорий. Щодо профілю роботи, то цей матеріал треба розглядати в такому розрізі: передусім зупиняти увагу на тематиці твору, на трактуванні цієї тематики. Треба додати, що члени гуртка мусять з'ясувати собі, до якої міри правильно трактує автор ту чи ту тему, чи не суперечить це трактування загальному перебігові історичного процесу. Ще треба підкреслити, чи в унісон з процесами історичного розвитку міркує автор, чи він навпаки — намагається протиставити себе розвиткові суспільно-політичного життя й скерувати увагу читача проти суспільно-класових інтересів будівників соціалізму. Природно, що трактування теми втілюється в певні літературні персонажі. Отже, другим моментом аналізу літературних творів мусять бути ці персонажі, а також оцінка їх з суспільного погляду. Далі, не тільки персонажі треба оцінити, а й увесь перебіг явищ, що розгортає перед нами автор, усю поведінку цих персонажів, які автор ставить у певні взаємини між собою й примушує їх так чи інакше говорити, примушує їх так чи інакше діяти. Ось ця саме поведінка літературних персонажів, своєрідний розподіл художніх барв між цими персонажами, дає змогу виявити соціальне обличчя реального автора чи, іншими словами, показати, хто ховається за спиною автора, яка соціальна категорія говорить його устами й керує його поведінкою. Нарешті, коли мова йде про художні барви, то тут доводиться зупиняти увагу гуртківців на рельєфності мови твору. Цими основними моментами гурток може й обмежитися. Отже, ми дали настанову аналізу літературно-художнього твору; він буде оцінений з погляду класи-будівника. Тепер розглянемо ще методи цієї аналізу.

Говорячи про методи, треба відзначити два різні явища: методи праці в самому гуртку й методи праці з масою, поза цим гуртком. Роглядаючи перше, треба, насамперед підкреслити, що слід уникати трафаретів, слід чергувати методи роботи, не припускати, щоб вони робилися одноманітними, бо це завжди

втомлює учнів, не тільки в гуртку, але й у класі. Через те ми тут розглянемо тільки основні принципи гурткової праці з літератури. Перш за все керівник гуртка мусить дати вступне слово, в якому він з'ясовує завдання робіт, зв'язаних з даною темою, розкриває перед членами гуртка запропоновану на розгляд тему у всій її складності, накреслює потрібний матеріал для її пророблення, показує методи пророблення й розподіляє працю між окремими членами гуртка. Цілком можливо, що в проробленні даної теми беруть безпосередню участь не всі члени гуртка, а тільки частини їх, друга ж частина буде використана під час пророблення наступної теми. Після цієї першої стадії праці йде друга, яка полягає в тому, що гурток самостійно провадить ту чи ту працю, яку вказав керівник. При тому у своїй праці члени гуртка використовують віхи, що їх поставив керівник у своїй вступній лекції, яка має характер інструктажу. Праця над твором може відбуватися або в клубних кабінетах, або вдома. На таку працю можна було б приділити орієнтовно не більше як 3-4 години на декаду, а працю гуртка з усіма його учасниками — одне засідання на декаду, що тривало б не більше 2-3 годин. На цьому засіданні відбувається відчит про роботу окремих членів гуртка, що надають цьому відчитові форму реферату або доповіді, переважно усної. Тут же обмірковуються наслідки праці. Іншими словами, ця стадія гурткової праці наближається до того типу конференцій, що бувають при лабораторному пляні шкільного навчання. Проте, конференцією діло не кінчається. Коли пророблена тема цілком вся з усіма її підтемами, то літературний гурток розробляє питання, яким чином цю тему можна перенести в маси: чи влаштувати літературний диспут, виставку, культпохід у зв'язку з щойно розгляненою темою, чи влаштувати інсценізацію. Обравши ту чи ту форму громадської масової роботи, слід розподілити належні функції, а потім вже починається організаційний період наміченої роботи.

Методика цієї масової роботи над тою чи тою темою зводиться до таких періодів: період перший — обміркування питань про форми масової роботи, період другий — розподіл ролі, період третій — готування, період четвертий — процес роботи, і нарешті, період п'ятий і останній — контроль над виконанням роботи.

Рівнобіжно з літературними гуртками, в центрі роботи яких стоять питання, тісно сполучені з масовим читачем, як споживачем художньої літератури, часто організуються позашкільні роботи в літературно-творчих гуртках або студіях. Основним завданням цих студій є, як ми вже раніше зазначили, допомогти молодим письменникам-початківцям. Отже, тут мають місце питання не споживацького характеру, а конструктивного. Цілком природно, що праця літературних студій різко відрізняється від праці літературних гуртків. Ця різниця спостерігається не тільки в самих

Літературні студії

завданнях, але й в програмі робіт і в методі реалізації цієї програми. Говорячи про завдання літературних студій можна було б розрізнити два типи цих студій: літературні студії юнкорів та літературні студії письменників. У дальшому викладі нам доведеться розглядати тільки працю, тісно зв'язану з художньою літературою. Зупиняючись головню на літературних студіях, треба передусім підкреслити, що участь студійців у гуртках розгляненого типу теж конче потрібна — тут студійці набувають цілий ряд літературних знань, тут вони набувають навички аналізувати літературні твори, аналізувати тематику, сюжет, дієві особи, мовні засоби. Ці всі дані безумовно потрібні молодим письменникам. Отже, відірвати їх зовсім від гуртків літературного типу неможливо; їхня студійна праця—це лише потрібне доповнення до літературно-гурткової. Щоправда, тут можна говорити про те, що студійці набувають зайве гурткове навантаження, але цю справу можна регулювати, звільняючи студійців від певного роду робіт у літературних гуртках. Проте, участь в них для студійців треба вважати за дуже потрібну.

Щодо питання про центр ваги специфічної студійної праці, то тут треба підкреслити кончу потребу обізнатися з художньо-технічною стороною твору, яку щоразу освітлюватиметься з погляду суспільних явищ і розглядатиметься в соціологічному розрізі. Передусім увагу студійців треба звернути на тематичну чіткість, на вибір теми, на генеральну лінію в розгортанні даної теми й на бічні часткові лінії, на сюжет та його плянування. При цьому плянуванні треба завжди підкреслювати потрібність певної соціальної перспективи, що не суперечить перспективам нашого соціалістичного будівництва, якщо мова йде про тему, взяту з сучасного життя. За такими явищами йде питання про уточнення літературно-художніх властивостей технічного характеру: про стилістичні засоби, створення літературних портретів, про художнє оформлення діалогу, про лаконізм, про образність мови. Всі ці явища технічного й тематичного характеру повинні бути в центрі уваги студійців. Хоча ці теми пророблюються в трохи іншому розрізі й в літературних гуртках, але їх слід проробити й в літературних студіях. Розріз цього пророблення в літературних студіях мусить бути такий: спочатку керівник студії в розмові з її членами зупиняє їхню увагу на способах праці окремих видатних авторів-класиків. Було б дуже доцільно ознайомити студійців із способами праці над своїми творами таких письменників як Золя, Толстой, брати Рудченки. В процесі цього ознайомлення на перше місце слід було б висунути, яким чином класичні письменники попереду накреслювали теми для своїх робіт і з'ясовували спосіб їхнього трактування. Далі треба висвітлити процес розроблення сюжету, обов'язкові паспорти дієвих осіб, окремі ескізи творів, процес праці над твором до коректурних аркушів включно. Така розмова покаже молодим

письменникам, що авторська праця дійсно таки не легка, що вона тісно зв'язана з науковою працею, що праця письменника дуже марудна. Це перша стадія праці в студії.

Друга стадія включає в собі вивчення окремих художньо-цінних і соціально-прозорих творів, переважно невеличких (повісті та оповідання), при чому в процесі цього вивчення керівник студії повинен коментувати розгортання сюжету й психологічне виправдання вчинків дієвих осіб. У процесі цього вивчення треба показувати художні досягнення та хиби виучуваного твору, треба розкрити увесь процес творчої праці художника, щоб цей процес студійці усвідомили, щоб вони не тільки взяли до уваги, а й до керівництва увесь процес творчої праці над творами корифеїв художнього слова. Отже, перша й друга стадії говорять про творчі процеси художників-класиків. Третя стадія присвячена вже творчому процесові самих студійців — накреслюються теми для невеличких оповідань, новель студійців, ці теми художньо оформлюються, а далі критично аналізується це оформлення. У цій аналізі беруть участь передусім самі студійці, а потім вже керівники їхніх робіт. Іноді влаштовується спеціальні вечірки критики творів молодих авторів. Ці вечірки, як і праця в студії, вимагають від керівників особливого такту — керівники повинні уникнути нездорової критики; у всякому разі вся критична аналіза або рецензії того чи того твору студійців повинні бути пройняті доброзичливістю. Коли в студії в наслідок довгого ряду робіт з'являтимуться літературні твори, які можна опублікувати, то тоді накреслюють способи передати широким колам читачів продукцію праці членів даної студії. Та про ці способи говоритимемо далі.

Епізодична праця з літератури

Культпоходи Попереду ми вже зазначали, що літературні гуртки та літературні студії повинні виносити свою роботу в маси. Форми цієї масової праці не можуть мати систематичного характеру. Продукція літературних гуртків оформлюється в окремих літературних судах, культпоходах, літературно-художніх вечірках; всі ці форми праці епізодичні. Безумовно, тут потрібна тісна зв'язаність діяльності окремих гуртків з функціями культкомісії, що повинні організувати проведення культурної роботи. Гуртки мусять тільки активізувати таку роботу. Дуже популярні в теперішній час так звані культпоходи, де можуть виявити себе й літературні гуртки. Культпоходи тепер, звичайно, зв'язують з екскурсіями до музеїв, картинних галерій, з відвідуванням театрів, з різними кампаніями, як, наприклад, антирелігійною, антиалкогольною. Всі ці форми масової роботи в певній мірі можна зв'язати з художньою літературою.

Якщо готується антирелігійна кампанія, то гуртки попереду повинні проробити відповідні теми, а далі учасники гуртка допомагають своїми художніми виступами провести цю кампанію. Природньо, повинна бути взагалі тісна зв'язаність діяльності літгуртків з проведенням і готуванням культпоходів. Яким чином члени літературних гуртків можуть узяти участь у тому чи тому культпоході? Яку користь вони можуть йому принести? Спочатку на літературному гуртку уточнюються завдання культпоходу, добирається для нього потрібний матеріал, щоби цей культпохід зробити якнайпродуктивнішим, розподіляються ролі між учасниками гуртка на допомогу культпоходові. Далі культпохід широко популяризується плякатами, за нього йде агітація. Після того наступає вже організація самого культпоходу. Слід відзначити ряд метод організації культпоходу, тісно сполучених з гуртковою працею. Коли завдання походу вже цілком з'ясовані, члени гуртка знайомляться безпосередньо з об'єктом даного типу масової культурної роботи — вони попереду обслідують музеї та картинні галерії, розглядають ту чи ту п'єсу, якщо передбачається культпоходів до театру, знайомляться з тим оточенням, серед якого провадитиметься боротьба з релігійними забобонами. Після точного з'ясування об'єкту, літературний гурток починає проробляти окремі моменти походу. І лише тоді, коли всі ці окремі моменти пророблені, призначаються загальні збори учасників походу. Тут зачитується інструктивна доповідь про завдання походу, його зміст, накреслюються віхи, за якими треба обслідувати картинну галерію або музей, зазначаються основні явища або об'єкти, що на них слід звернути особливу увагу підчас походу. Після того відбувається самий культпохід, в організації якого беруть безпосередню участь члени літературного гуртка, як інструктори. Нарешті, коли культпохід закінчено, підсумовуються його надслідки, влаштовується підсумкова доповідь, або диспут.

Літературні суди Друга найпопулярніша й найефективніша форма позашкільної праці це літературні суди, влаштовувати які повинні члени літературних гуртків. Літературні суди ефективні тим, що тут часто межі між учасниками гуртка та масою цілком стираються, бо поруч із учасниками гуртка не менш активну, а часом навіть більш активну участь беруть окремі представники маси. Отже, природньо, що тепер літературні суди, або диспути деякі школи влаштовують дуже часто.

Коли ми говоримо про організацію літературних судів, то передусім треба намітити тему суду. Тема зумовлена своєю актуальністю. Тепер досить часто в школі зустрічаються такі теми: суд над богом, суд над тим чи тим автором, що змальовує в своїх творах побут юнацтва, суд над шкідниками на підставі певного літературного твору й багато інших так само актуальних

тем. Коли тому намічено, літературний гурток повинен докладно проробити цю тему: не тільки познайомитися з творами та зрозуміти їх, але особливо подбати про те, щоб з'ясувати собі світогляд окремих дієвих осіб, головню центральних, з'ясувати собі авторове ставлення до цих осіб, викрити соціальне обличчя автора й лише тоді можна розпочинати організацію літературного суду. Передусім, безумовно, літературний гурток увиходить в тісні взаємини з культкомісією, готує плякати, де яскраво змальовуються завдання суду й зазначається відповідна література, щоби цей суд окремі читачі „з маси“ могли попередю проробити. Далі розподіляється у відповідний спосіб ролі між учасниками суду. Ці ролі треба доручати не самим тільки членам гуртка, але й запрошеним на суд членам інших гуртків, особливо драматичного та просто активним школярам-читачам. З них треба намітити голову та членів суду, громадського обвинувача та оборонців. Далі фіксується акт обвинувачення, при чому особливу увагу треба звернути на формулювання цього акту, бо в ньому міститься вся суть питання, і через те акт потребує попереднього тривалого пророблення теми суду. Далі, передбачаються обвинувачені та свідки. Коли відбувається літературний суд над тим чи тим „героєм“, то в центрі уваги, звичайно, стоять суперечки сторін. Треба відзначити, що в цих суперечках можуть брати участь не самі тільки офіційні оборонці та обвинувачі, але й окремі члени аудиторії. Іншими словами, в процес суду треба втягати не тільки ту частину учасників, що сидить на сцені, але й ту, що сидить по той бік бар'єру цієї сцени, цебто маси. Чим жвавіше виступатиме маса, тим продуктивніше розгортатиметься диспут, тим яскравіше й повніше будуть виконані громадські функції диспуту. Через те літературні гуртки мусять подбати „про всякий пожежний випадок“ підготувати окремих членів гуртка, або просто активніших школярів до виступів з посеред рядів аудиторії.

Ядро цієї аудиторії повинно в скрутний момент допомогти судові окремими виступами своїх співчленів. Та ці виступи ніяким чином не повинні затирати непередбачені висловлення аудиторії.

Крім зазначеної форми, літературні суди інколи набирають іншу форму — інсценізації. Перед нами вже не заля засідань і не судовий процес, а кабінет, скажімо, редактора журналу. Своїх співредакторів, літературних критиків та читачів редактор знайомить з даним твором і ставить перед зборами цілий ряд питань, які повинні бути обмірковані під час суперечок. Починаються суперечки. Звичайно, можна використовувати й такий тип роботи, але він значно менш ефективний, ніж літературні суди. Літературні процеси перш за все більш знайомі широким читачьким масам, а крім того, вони активніші, ніж ті кабінетні розмови, про які ми оце згадували.

Крім культпоходів та літературних судів, треба розглянути ще літературно-художні вечірки. Через те, що організація цих вечірок дуже популярна, як і методи попереднього готування, що їх звичайно вживають літературні гуртки, то не доводиться докладно розмовляти про цей тип позашкільної праці. Варто відзначити тільки, що літературні вечірки, звичайно, зв'язуються з ювілейними датами та з революційними святами. Також треба зазначити, що характер цих літературних вечірок значно складніший, ніж характер літературних судів чи культпоходів, бо художні вечірки охоплюють собою не одну тільки літературну частину, що, звичайно, оформлюється в лекції та деклямації, але й частину музичну, хорову, інсценізацію, ба навіть, спеціальну виставку в зв'язку з темою тої чи тої вечірки. Отже, перед нами не одна й не дві ланки, як це було в наведених раніше типах масової роботи, а 5-6 ланок. Зрозуміло, що силами одного літературного гуртка та літературної студії, члени яких мусять брати участь у літературно-художній вечірці, обмежитися зовсім неможливо. Через те доводиться підбати організувати через культурно-освітні комісії збори, пленуми різних гуртків, щоби утворити організаційну комісію для влаштування літературно-художньої вечірки — оргком. Тут встановлюється точніша тема вечірки, тут виробляється її програма, планування цієї програми, тут накреслюється потрібний матеріал, форма його подачі. І лише тоді, коли вся ця підготовча праця буде схвалена на пленумі, або в культурно-освітній комісії, лише тоді окремі гуртки, а в тому числі й літературний гурток і літературна студія, починають готуватися до вечірки. Учасники цих літературних організацій, звичайно, беруть на себе такі обов'язки: вступне слово, що з'ясовує завдання вечірки, організацію виставки, або принаймні її ілюстративної частини, далі деклямацію та підсумування наслідків вечірки. Звичайно, також якийнебудь член літературного гуртка виконує обов'язки конференсьє, що оголошує, який номер програми виконуватиметься перед глядачем та слухачем і з'ясовує характер цього номеру.

Отже, літературний гурток на таких вечірках має багато роботи. Особливо треба підбати, щоб виділити доброго доповідача та конференсьє, бо досить часто буває, що останні обмежуються плоскими жартами, а конференсьє повинен вміти дати стисло й коротко протягом 2-3 хвилин змістовні вступні зауваження до того чи того номеру вечірки. Інколи конференсьє й підсумовує наслідки вечірки в своєму прикінцевому слові.

Через те, що остання частина праці недосить популярна, доводиться в кількох словах розглянути її характер. Вступна частина та наступні номери деклямації, музики й хорових виступів, а інколи інсценізації, разом з виставкою, не всім слухачам або глядачам дають можливість зрозуміти й засвоїти тему літера-

турно - художньої вечірки. Інколи у окремих слухачів виникають непорозумінні запитання, а часто й питання критичного характеру. Щоби не залишати аудиторію в такому стані, треба розкладати перед початком вечірки на лавках або кріслах окремі листки паперу на $\frac{1}{16}$ частину аркуша для нотаток. У вступному слові, надто в його прикінцевій частині, треба запропонувати аудиторії подавати записки, використовуючи роздані листки паперу, щоби мати змогу урахувати, які питання незрозумілі для деяких членів аудиторії й на що саме вони хотіли б одержати відповідь у зв'язку з темою даної вечірки. Ці записки звичайно збирають в одному якомунебудь місці, інколи в спеціальній великій скрині біля сцени, а потім наприкінці літературно - художньої вечірки ці записки систематизує або лектор, або спеціально для того призначений член гуртка, в прикінцевій частині вечірки, звичайно в передостанньому номері, подається короткі підсумки проведеної вечірки, при чому в процесі цього підсумкового повідомлення треба освітлити всі ті питання, які були зачеплені в записках. Такий розклад літературно художньої вечірки й така участь членів літературних гуртків та студій у проведенні цих вечірок.

Організація читацьких інтересів

Читацькі конференції

Проблема, сполучена з організацією читацьких інтересів, дуже широка, й літературні гуртки безумовно не можуть її цілком охопити. А через те в дальшому викладі ми говоритимемо лише про участь літературних гуртків на окремих ділянках цього фронту— в справі просунення художньої книги в маси читачів. А загальні питання організації читацьких інтересів належать вже до методики політосвітньої роботи, зокрема до методики клубної праці.

Говорячи про літературні гуртки, треба насамперед відзначити, що вони, розгортаючи свою діяльність, мусять тісно зв'язуватися з клубною, а зокрема з бібліотечною працею. Одержуючи звіди потрібні для пророблення книжки, гуртківці рівнобіжно знайомляться з бібліотечною справою: з інвентарем даної бібліотеки, з технікою видавання книжок, з інтересами читачів, з диференціацією цих інтересів на окремі читацькі групи й, нарешті, з вимогами читачів у останній час. Орієнтуючись, таким чином, в читацьких інтересах, члени літературних гуртків можуть, ба навіть мусять, брати участь в бібліотечній раді, щоби допомогти бібліотеці широко розгорнути її діяльність. Отже, перед літературними гуртками відкривається нова сфера їхньої праці, в якій вони можуть бути хоча й не керівниками, але все ж досить помітними учасниками.

Передусім ця участь може оформитися в організації та проведенні читацьких конференцій, а потім виставок. Розгляньмо читацькі конференції. Слід відзначити, що в цьому разі літгуртківців непомітна. Звичайно, вони беруть участь у проробленні тої теми, яку обговорює читацька конференція. Ця тема вже не вузько-спеціальна, звичайно, вона охоплює ті питання, що тісно зв'язані з книгами, популярними в останньому півріччі або році. Через те такі конференції мають часто тему: „читач та книга“. Подібна тема, тільки в трохи зміненій редакції, а саме — „суд над сучасною книгою“ — може бути предметом літературного диспуту. Отже, бібліотечна нарада, разом з літгуртківцями, обирає тему читацької конференції. Безперечно, що доповідь на цій конференції або вступне слово робить не член літературного гуртка — він ще не такий розвинений, він ще не має широкого літературного кругогляду, він ще не володіє чіткою клясовою настановою у розгляді різноманітних літературних творів, які читають робітники й службовці — клієнти даної бібліотеки. Через те літгуртківці беруть участь в попередній популяризації читацької конференції. За їхньою участю малюються плякати, ведеться агітація за участь в конференції, вони ж допомагають ці плякати пересувати з клубу до цеху, де в червоному кутку під час перерви літгуртківці агітують за участь у конференції й навіть проробляються ті питання, які розглядатиме майбутня конференція. Наступна стадія праці членів літгуртків в тому, що вони беруть участь в самому диспуті, зв'язаному зі вступною частиною, або з доповіддю того чи того керівного працівника. В процесі висловлень окремі члени літгуртка повинні звернути увагу аудиторії на книги, рекомендовані для читання, зазначивши, чому саме слід ту чи ту книгу прочитати в найближчій часі. Далі, окремі члени гуртка повинні викрити соціальну природу ворожих соціалістичному будівництву літературних творів, тісно зв'язаних з куркульськими настроями, а ці книжки, проте, досить часто зустрічаються в наших бібліотеках. Наприклад, треба викрити трактування взаємин між селом та містом у творчості Підмогильного. Те саме треба зробити й з творами Вражливого та з іншими творами подібних письменників. Популярні в теперішній час „Робітні сили“ Івченка теж мусять знайти тут належну оцінку. Далі, на обов'язок окремих членів гуртка падає оцінка окремих рекомендованих для читання творів з погляду їхньої суспільно-художньої вартости. Отже, у своїх виступах літгуртківці можуть допомогти просунути добру книжку в читацькі маси, при тому книжку соціально й художньо цінну.

Разом з тим, в цих висловленнях слід замовчувати ті літературні твори, що відбивають собою ідеологію міщанства або тісно зв'язані з питаннями сексуального характеру. Проте, слід зазначити, що висловлення літгуртківців не повинні перешкоджати аудиторії висловитися. Тільки в тих випадках, коли в процесі

цих висловлень у окремих членів аудиторії виникне якесь непорозуміння, або коли не буде особи, що могла б висловитися з того чи того питання, коли буде ясно, що це питання буде залишене без уваги, або не зачеплене на літературній конференції, тільки тоді літгуртківці повинні взяти участь у диспуті. З закінченням диспуту роля членів літературних гуртків у читацькій конференції ще не закінчена. Вони, літгуртківці, пропагують ряд рекомендованих для читання книжок по цехах. Тут влаштовуються, якщо не конференції, то, принаймні, розмови з приводу окремих книг. Сюди приносять спеціальні плякати, що допомагають просунути художню книгу в маси.

Літературні виставки

Другий тип просунення книги в маси, роботи тісно зв'язаної з діяльністю клубів, а зокрема бібліотеки, це книжкові виставки. Роля літгуртківців тут значніша, ніж у конференціях зазначеного типу. Перш за все, літгуртківці разом зі своїми керівниками беруть участь у точнішому визначенні теми даної виставки. Навряд чи можна влаштувати книжкову виставку „взагалі“, бо ж потрібна якась певна тема. Звичайно, треба брати тему вужчу, ніж для читацьких конференцій. На цій ділянці літературно-громадської роботи найширша тема може бути така: „Що треба прочитати“. Але звичайно практикують теми вужчі, наприклад: „Художня література в галузі культурно-національного будівництва“ або „Письменники реконструктивної доби“. Треба відзначити, що поруч з художньою книгою на цій виставці безумовно повинні мати місце й книги спеціальні, технічні, яких зміст зв'язаний з виробничими процесами. Щодо книжок літературного характеру, то серед них разом з художньою літературою повинні бути й книжки літературно-критичного характеру, ба навіть окремі журнальні статті. Після того, як тему визначено, йде наступна фаза праці літгуртка — він допомагає бібліотекареві влаштувати виставку, щоби вдалим розпологом експонатів прибавити максимум уваги глядачів. Далі, треба написати гасла, зв'язані з окремими моментами просунення книжки в маси, зазначити, які екскурсії можна було б зробити б у зв'язку з тим, що пишеться в даній книжці. Наприклад, у зв'язку з технічною літературою — екскурсія на найудосконаленіший з технічно-організаційного боку завод, у зв'язку з художньою літературою про життя колгоспів — екскурсія до колгоспу. На допомогу цій виставці, крім гасел та самих експонатів, треба притягти ще й кінематограф, але тільки, звичайно, з тим фільмом, що відповідає даній виставці.

Отже, організація виставки так само повинна цікавити членів літературних гуртків, і вони мусять в цій організації взяти діяльну участь. Далі починається третя фаза їхньої праці — популяризація виставки, прибавлення до неї громадської уваги, зацікавлення відвідувачів. Знов таки гуртківці з відповідними плякатами

чи навіть з окремими невеличкими доповідями можуть виступити в цехах підчас перерви на обід, щоби популяризувати виставку й провести своєрідну вербувальну кампанію, іноді навіть екскурсійного типу для розгляду експонатів. У процесі ж виставки окремі члени літературних гуртків можуть вести консультаційного типу розмови на самій виставці й брати участь в організованих там екскурсіях.

Треба також відзначити, що до найважливіших фаз організації виставки належить її відкриття. Що правда, вступне слово тут має людина, що керує літературно-політичним вихованням: керівник гуртка, бібліотекар або особа, спеціально для того запрошена. Після вступної частини підчас відкриття виставки розгортається художня вечірка, програму якої треба теж проробити попередю, ролі розподілити й забезпечити участь окремих гуртківців.

Нарешті виставка закінчилася. Але ролі літгуртківців ще не закінчилася, вони виконують в цьому разі ті ж функції, які несуть після закінчення читацької конференції. Члени літгуртка в організованому порядку рушають до цехів, розташовують тут плякати, що рекомендують прочитати ту чи іншу книгу. В цих цехах можна влаштувати невеличку вітрину рекомендованих книг і разом із тим провести підчас перерви розмову про цю вітрину. Але як бути, коли школа знаходиться не при заводі, далеко від робітничого клубу й нічого спільного з цим клубом немає? Тоді, звичайно, окремі школи повинні брати шефство над клубами, брати участь в їхній діяльності. Отже, як в організації читацьких конференцій, так і в організації виставок школярі застосовують знання, що вони набули в гуртках так під час навчання, і виконують функції суспільного характеру.

Висновки

Підсумовуючи ролі позашкільної праці, треба передусім підкреслити її зв'язок з навчальною роботою. Якщо вивчення літератури, разом із іншими дисциплінами, і насамперед з суспільствознавством, виховує у школяра певний світогляд, то позашкільна праця намагається перенести знання школярів на громадську арену, й тут прищеплюються навички, потрібні для суспільної роботи. Отже, якщо навчальна робота є до певної міри академічна, відірвана від безпосередньої участі в житті, то позашкільна праця вводить школяра, в даному разі члена того чи того літературного гуртка, в саму гущавину життя. Зрозуміло, що від такого перенесення праці окремих школярів на суспільну арену виграє й навчальна робота. Відокремити ці два типи роботи тепер неможливо; безумовно, їх слід тісно зв'язувати й відповідно до того планувати. Зрештою, все планування

цих робіт у свою чергу треба зв'язати з клубною працею якогонебудь підприємства, через що учень—учасник позашкільної праці—братиме участь у громадському культурному процесі. В галузі національно-культурного будівництва він не буде пасивний, а навпаки—на цій ділянці фронту соціалістичної реконструкції, він—школяр зможе відіграти певну роль. При тому в даному разі ми говоримо про підлітка взагалі, чи, іншими словами, не тільки про учня школи фабрично-заводського учеництва або профшколи, але й про учнів старших груп семирічки.

Навряд чи можна заперечувати проти такої тенденції позашкільної праці. Та, проте, практика ставить звичайно перед адміністрацією школи та відповідними керівними органами питання про занадто велике перевантаження викладача, що керує такого типу позашкільною працею. А таким викладачем звичайно буває „словесник“—„літератор“, „мовознавець“. Він, крім нормальних шкільних годин, має навантаження й над цю норму, а саме—виправлення письмових робіт. Отже, викладачі мови й літератури більше обтяжені працею, ніж їхні співтовариші по школі. Яким же чином вони можуть виконувати ще функції позашкільних керівників, хоча б тільки на одній ділянці культурного фронту, зв'язаного з пропагандою художньої літератури, з просуненням книги в читацькі маси? Шкільна практика знаходить вихід з цього становища в тому, що викладач, який виконує функції позашкільного керівника, має трохи меншу норму праці, а саме не 12 годин, а тільки 8. Отже, 4 години на декаду він повинен приділити на керівництво позашкільними роботами учнів у галузі літератури. Такий розподіл годин праці в теперішній час досить правильно розв'язує складне питання про керівника позашкільними роботами. Це практикується в ряді шкіл як соціального виховання, так і професійної освіти, і цю практику треба поширити, треба зробити її нормальною, обов'язковою для всіх шкіл, де є позашкільна праця, а навчальних закладів без позашкільної літературної праці взагалі не повинно бути. Треба твердо пам'ятати, що кожна школа мусить прищепити своїм вихованцям навички до громадської виховної роботи. Разом із тим кожна школа повинна твердо пам'ятати, що ця громадська робота школярів це ніщо інше, як своєрідна виробнича пропаганда на одній з ділянок загально-культурного фронту. Кожна школа повинна твердо пам'ятати, що самі тільки академічні навчальні години не можуть виховати майбутніх громадян—учасників соціалістичного будівництва. Щоби бути активними учасниками, треба мати, крім знань, ще й навички до громадської роботи.